

V. A LEGÚJABB KONZERVATÍV ROHAM

Úgy tűnik, a 80-as évek elejétől a fejlett tőkésvilág számos országában a közgazdasági liberalizmus ideje lejárt. Minden esetre az angolszász világban, az USA-ban és Nagy Britanniában a ma mérvadó közgazdászok a gazdaságpolitika lényegének nem a monetáris és költségvetési eszközök konzisztenciáját tartják, nem az állam egyre kifinomultabb eszköztárát keresik, hanem éppen ellenkezőleg: az állami gazdaságpolitika visszaszorítását, az állami beavatkozás minél szélesebb körű megszüntetését; új, konzervatív tanok születtek e gazdaságpolitikai korszakváltás megalapozására. A Friedman-féle monetarista „ellenforradalom” után az új konzervatív tanok hirdetői úgy látják, hogy tanításaikkal végrehajtják az igazi forradalmat a közgazdaságtanban és a gazdaságpolitikában, sok száz éves elméleti és gyakorlati tévelygés után megmutatják a fényt az alagút végén, mégpedig a lehető legjobb időpontban, akkor, amikor az eddig folytatott gazdaságpolitikai gyakorlat teljes csődbe jutott, amikor a tőkés világ vezető hatalmai — mindenekelőtt az Egyesült Államok — többé nem voltak képesek reagálni az őket ért társadalmi és gazdasági kihívásokra.

1. A NAGY FORDULAT

A főleg az USA-ban uralkodóvá vált új közgazdasági irányzat kiinduló pontja az, hogy a mai kapitalizmus alapvető problémája nem a tőke értékesítési folyamatának kifulladás, azaz nem a kapitalizmus fejlődési képességének elgyengülése, hanem a termelési folyamat lélektani eszközeinek hanyatlása, a vállal-

kozás, az innováció reménytelensége, az a tény, hogy a gazdaság motorja hibás módon a kormányzati bürokrácia, nem pedig a szabadon vállalkozó termelő ember, azaz a magántőkés. A mai társadalmakban és a közgazdaságtani elméletekben helytelen módon a kereslet, a fogyasztás a meghatározó, nem pedig a kínálat, a termelés. A különböző iskolák, a keynesianusok éppúgy, mint Friedman monetaristái, azt tanítják, hogy a kereslet teremti a kínálatot, hogy a kapitalizmus alapetikája: „vegyél, és akkor adnak”. Ehelyett az igazi közgazdaságtannak és az erre épülő gazdaságpolitikának az új recept szerint azt kellene tanítania: „adj, hogy kapjál”. Azaz: kínálat kell a kereslethez. Ez az úgynevezett kínálatoldali közgazdaságtan végletesen sematizált alap gondolata.

Lépünk túl e sémán és vegyük szemügyre az új irányzat viszonyát a különböző polgári iskolákhoz, illetve a gazdaságpolitika hagyományos eszköztárához. Mit vet el és miből táplálkozik a nagy fordulat?⁴⁵

Az új elmélet hívei bizonyos értelemben meglehetősen gyökértelenek, már ami az elméleti előzményeket illeti. Nem is tartanak igényt arra, hogy téziseiket globális rendszerbe foglalják, hogy olyan iskolát teremtsenek, mint amilyen pl. a keynesianizmus, a marxizmus, vagy akár a monetarizmus. Ugyanakkor nézeteik igazolására mégis csak igyekeznek felhasználni a legkülönbözőbb közgazdász tudósok elmélet-rendszerének egyik-másik vonását.

Meglehetősen anakronisztikus ugyan, de még Marxra is támaszkodnak, mondván, hogy feltételezhetően Marx is a termelést, a kínálatot tekinthette a gazdasági élet kulcsának. Legalábbis erre utal az, hogy Marx lemondott arról, hogy a kapitalizmus lényegének tekintse a fogyasztást, a fogyasztás fölötti ellenőrzést vagy a pénzkibocsátás fölötti ellenőrzést. Mindenestre az új tan hívei azonnal meg is húzzák a vonalat saját

⁴⁵ A kínálatoldali közgazdaságtan ismertetésében George Gilder *Wealth and Poverty* c. könyvére támaszkodunk. Basic Books, Ind. Publishers, New York, 1981.

tanaik és a marxizmus között. Marx „hibás módon” nem az emberi szabadságban és a kreativitásban látta a termelés legfőbb forrását, hanem anyagi eszközökben. Elutasítják a marxizmust azért is, mert a gazdaságban mechanizmust, automatizmusokat tételvez fel.

Elismerik, hogy az elmúlt két évszázadban, amióta kialakultak a közgazdaságtani elméletek, a legtöbb iskola a kereslet, a fogyasztás befolyásolására helyezte a hangsúlyt. A kereslet azonban, mint ilyen, nem létezik önmagában. Nincs kereslet új és ismeretlen dolgokra, csak arra, amit a termelés, a kínálat előállít. Ha a gazdaságban a kereslet lép fel a kínálat helyébe, mint prioritás, akkor az eredmény nem lehet más, mint stagnálás, infláció, a termelékenység és a hatékonyság csökkenése.

A kereslet politikai és társadalmi okok miatt került előtérbe az elmúlt századokban. Az egyenlőségre törekvés, a különböző vallási eredetű, vagy éppen politikai-taktikai indíttatású egalitarianizmus azért került a különböző kormányok figyelmének középpontjába, mert úgy látják, hogy az ilyen jelszavak szolgálják legjobban fennmaradásukat.

A közgazdaságtanban az értékelmélet kialakulása volt az az időszak, amely tudományosan is igyekezett megalapozni a kereslet prioritását. Amikor az értékelmélet az árat a kereslet-kínálati görbék metszéspontjában határozza meg, akkor azonos fontosságúnak kezeli a keresletet és a kínálatot. A keresletet — amely pedig szubjektív — végső állandó nagyságnak kezeli az elmélet, míg a kínálatot — amely pedig hosszú idő alatt produkált, nem szubjektív, hanem objektív, kézzel fogható valóság —, állandóan változóknak jeleníti meg az elmélet. Ezzel a világot a feje tetejére állítja.

A tökéletesen szabad versenyt hirdető klasszikus közgazdasági tanítások nem veszik észre, hogy a szabadverseny feltételezése elméletükben éppen versenyhiányt jelent: olyan egyensúlyt, ahol a vállalkozók sem az árakat, sem a termelést nem változtathatják, nem befolyásolhatják sem a kínálatot, sem a keresletet. A kreatív, a környezetét munkával — kínálattal — alakító szabadvállalkozók számúva vannak a klasszikus modellből,

A keresletre összpontosító gazdaságpolitika kevésbé képes új javak előállítására, mert nem is lehet kereslet arra, amit még nem ismernek, amit a termelés, a kínálat nem produkál. A piac régi termékekkel, technológiákkal telítődik, amelyek értékesítése egyre több erőfeszítést, hatékonyságot emészt fel. Ez a triviális újítgatások világa, amelyből hiányzik a mindig életképebb új kezdeményezés, az új termék, az új hierarchia, az új szakértelem. Hiányzik tehát a gyors növekedés forrása. A munkaerő-piac lagymatag, és bürokratikus hatások alatt áll, a fogyasztói piac egysíkú. E fárasztó fantáziátlanság miatt a kormányok úgy próbálják megtartani a közvélemény támogatását, hogy még tovább növelik a keresletet, keresleti-költségvetési expanziót hajtanak végre. Az ördögi kör bezárul. A közgazdaságtan és a kormányok gazdaságpolitikája primitív szintre süllyed amiatt, hogy mindig a közvélemény kiszolgálására koncentrálnak. Ezért támogatja — helytelen módon — a munkanélküliség megszüntetését, ezért alakít ki bonyolult, bürokratikus függőségi viszonyokat, hierarchikus politikai hatalmat. Megpróbálja a lehetetlent: olyan igények kielégítését, amelyeket az adóktól meggyötört, kiszipolyozott magánvállalkozások nem képesek kielégíteni. A bürokrácia nő, az ipari haladás csökken.

Az új tan érvelése szerint a keresletorientált politika akkor érte el végső győzelmét, amikor kialakult a makroökönómia, mint önálló elmélet, azaz amikor létrejött a keynesianizmus. Keynes szerint a termelés és a foglalkoztatottság szintje megfelel a keresletnek. A keynesianusok pedig azt mondják, hogy a kormány fő feladata a globális kereslet megfelelő szintjének fenntartása, főleg költségvetési és részben monetáris politikával. Mivel feltételezésük szerint a kormány képes ellenőrizni a keresletszabályozás legfontosabb eszközét, a pénzkibocsátást, előbb-utóbb abba a tévhitbe esnek, hogy minden mást is képesek kézben tartani. A kereslet-szabályozása a legfontosabb, a kínálat csak következmény, a kereslet megteremti a maga kínálatát.

Miközben a kínálatoldali tan prófétái számára a keynesianizmus szükségszerűen ellenfél, megpróbálják saját maguk ja-

vára fordítani a próféta, Keynes nézeteinek „lényegét”. E szerint az csak részgazság Keynes-szel kapcsolatban, hogy szerinte az expanzív költségvetési költsékezés, a globális keresletszabályozás a gazdaságpolitika legfőbb feladata. Az igazság azonban az, hogy mindazok, akik bérből, profitból, vagy jutalékokból jövedelmet szereznek, viszonylag állandó, fix arányban költik el, illetve takarítják meg pénzüket. Tehát nem az az érdekes, hogy mi a fogyasztás és a megtakarítás aránya, hanem az, hogy maradjon elegendő forrás a *beruházásokra*, azaz a termelésre. Ha elegendően magas színvonalú a beruházás, akkor a jövedelem, a fogyasztás és a megtakarítás gondoskodik önmagáról. A pénzt tehát nem csupán megtakarítani kell, hanem gondoskodni kell az aktív beruházásról.

Ilyen módon Keynes szerint az üzletember szándékától és „állati ösztönétől” függ, hogy a megtakarításból lesz-e beruházás, vagy ehelyett a pénz leülepszik bankokban, vagy más helyeken. A gazdasági gondolkodás középpontjában tehát Keynes-nél is a magánvállalkozó áll, nem pedig az absztrakt klasszikus mechanizmus. Nem az automatikus tőkefelhalmozódás vagy a passzív megtakarítás, vagy az egyensúlyra törekvő hajlam a lényeg, hanem a „szakszerű” beruházás. Keynes nézeteinek ilyenfajta értelmezése igen tetszik az új konzervatív iskola követőinek, és az amerikai Republikánus Párt egész gazdaságpolitikai hitvallásának.

Jellemző módon a kínálatoldali tanítók még a híres liberális amerikai közgazdász, J. K. Galbraith nézetrendszerében is találnak támpontot a maguk számára. A baloldali Galbraith is elismeri, hogy az „igények” végül is az output-tól függenek. A beruházásokról hozott döntés alapvető fontosságú a fogyasztói igények mennyiségének és minőségének formálásában.

Igaz ugyan, hogy Galbraith szerint csak a hatalmas trösztök képesek alakítani a keresletet, a piacot. Természetesen Galbraith ezért haragszik a trösztökre — munkásságának egészét áthatja a korporációk elleni harc — és számon kéri rajtuk a szabadversenyt, azt, hogy a mammutvállalatok számára a szabadverseny nem más, mint hogy erejüknél fogva szabadon hasz-

náljanak bármilyen eszközt saját érdekeikben. Ha az állam gátolná működésüket, akkor igyekeznek felfalni az államot is.

Természetesen a kínálatoldali közgazdászok számára Galbraith ilyen irányú felfogása már kényelmetlen, ezért azt igyekeznek bizonyítani, hogy nemcsak a nagy trösztök képesek befolyásolni a keresletet, hanem a kisebbek is, azaz, valamennyi önálló vállalkozó. A Galbraithet aggasztó monopolhelyzetek pedig amúgy sem korlátlanok, mert a tőkés gazdaság versenyszelleme mindenki számára biztosítja a sikeres vállalkozást, a monopóliumok megtörését. Mivel a monopólium szerintük csak addig maradhat fenn, amíg másokénál alacsonyabb áraival képes kizárni másokat a versenyből, a monopólium egészséges jelenség; minél fejlődőképesebb, egészségesebb egy gazdaság, annál több monopóliumot szül. Ez az állandó versenyben élő monopóliumrendszer nem automatikusan teljesíti a fogyasztó — önmagában véve statikus — igényeit, hanem megteremti azokat.

A tőkés társadalom fejlődőképességét nem a láthatatlan kéz, nem is a láthatatlan pénz — azaz nem a kormánypolitika — biztosítja, hanem az agresszív, mozgékony vállalkozó, aki képes azonnal változtatni a termelésen, képes új iparágak feltámasztására, s ezzel képes megváltoztatni a fogyasztás, a kereskedelem fontos területeit is. Mozgásban tartja a társadalmat. A tömegek nem kreatívak, csak reagálnak, kísérik az üzletemberek és a velük együttműködő politikusok tetteit.

Ez nyílt beszéd. A lényeg az elitek, a szakszerű vállalkozók versenye. A közgazdászoknak és a gazdaságpolitikusoknak a jövőben az egyéni vállalkozásra kell összpontosítaniuk és fel kell hagyniuk azzal a múltbeli megszállottsággal, amellyel hódoltak az elosztásnak, a keresletszabályozásnak.

És ha már fel kell hagyni a közvélemény uszályában vergődő keresletszabályozással, fel kell hagyni azzal is, hogy a közgazdaságtan matematikai modellekbe sűrítse a gazdaság viselkedését. Értelmetlenek a Walras és követői által kreált matematikai formulák, az általános egyensúlyelméletek. A számítógépek által nyújtott megtévesztő kényelem helyett inkább az üzleti világ lélektanával, a kreativitás mozgatóerőivel kell foglalkozni.

És itt elérkeztünk ahhoz a történelmi pillanathoz, amikor a tőkés társadalmak hosszú vajúdas után megszülik az egyetlen megváltót, végrehajtják a nagy fordulatot: teret nyer a kínálatoldali közgazdaságtan. Tekintsünk most már órájuk. De mielőtt ezt tennék, rövid szemelvényként idézünk George Gilder könyvéből, tükrözve azt a lelkesedést, amellyel az új közgazdászok viseltetnek az irracionalitás iránt. Gilder a mára nézve igen jellemzőnek tartja G. K. Chesterton angol—ír író fél évszázada tett satirikus megjegyzéseit, amelyekkel Chesterton — a katolikus felfogás, a hagyomány védelmezőjeként — ostromozta a civilizációt, amely modern, tehát elgépiesedett. Az idézet: „Azon négy-öt paradoxon közül, amelyet minden kisgyereknek már az édesanyja térdén lovagolva meg kell tanulnia, az egyik így hangzik: minél jobban nézel valamit, annál kevésbé látod, minél többet tanulsz, annál kevesebbet tudsz.”

Hogy félre ne érthessük az idézet tanítását, Gilder saját megjegyzésével folytatja: „Bármilyen ok miatt is van, de Amerika egyébként legnagyobb tudású, és legérdekesebb közgazdászai is képtelenek voltak megérteni egy olyan gazdasági realitást — azt a többletterhet, amelyet a fölöttébb nagy adók hárítanak az amerikai jövedelmekre és beruházásokra —, amely pedig nyilvánvaló volt egy korábbi footballistának, aki természettani oktatásban részesült, azaz Jack Kemp kongresszusi képviselőnek; a Wall Street Journal kolumnistájának, Jude Wanniski-nek — aki igen kicsi közgazdasági képzettséget szerzett —, és egy közgazdásznak, Arthur Laffernek, akit valamennyi többre jutott kollégája igen erőteljesen „tévelygőnek” titulált.”

2. A KÍNÁLATOLDALI KÖZGAZDASÁGTAN—

A LAFFER-GÖRBE

A kínálatoldali közgazdászokat leginkább foglalkoztató kérdések a következők: hogyan hozható mozgásba a stagnáló, a termelékenységében sem fejlődő amerikai gazdaság, azok után,

hogyan a költségvetés deficit-finanszírozó, expanzív politikája, illetve a monetáris politika képtelen kimozdítani a holtpontról a gazdaságot? Hogyan érhető el, hogy a gazdasági növekedést ne kísérje magas inflációs ütem? Hogyan érhető el, hogy az állam minimálisra csökkentse gazdasági beavatkozását — ez ugyanis meggyőződésük szerint feltétele az előző két cél elérésének?

A tanítás lényege szerint a kormányok képtelenek döntően befolyásolni a globális keresletet, mert adópolitikájukkal, illetve a költségvetés költsékezési politikájával legfeljebb csak annyit érnek el, hogy az egyik állampolgár zsebéből kivesszük a pénzt és azt máshol költik el: vagy a kormány közvetlen céljaira, vagy más állampolgárok megsegítésére. Ez az újraelosztási játék a jövedelmekre semmilyen pozitív hatást nem gyakorol, a végösszeg mindig nulla. A gazdasági hatása azonban negatív, mert onnan vonja el a pénzt, ahol — a magánvállalkozók — a leginkább képesek a pénz produktív felhasználására.

Az egyetlen út, amellyel a kormány befolyásolhatja, növelheti a jövedelmeket: adópolitikai engedményekkel ösztönzi a vállalkozókat, a termelőket. Így a beruházást részesíti előnyben a fogyasztással szemben, a szabad pénzüsszegeket a termelésbe irányítja, nem pedig süllyesztőkbe (spekulációs célból vásárolt föld, telek, luxusjacht, festmények, arany stb.). Összességében tehát ott növeli a termelést, és ott a jövedelmet, ahol ebből a korábbinál is magasabb adóbevétel származik.

Szerintük a tőkés kormányok a legutóbbi időkig alapvetően helytelen politikát folytattak, mert különböző szociális programjaik, a munkanélküliséget csökkentő közmunkák erőszakolása, a munkanélküli segély rendszere stb. egyre inkább elrettentett a produktív munkától, és e célok finanszírozását csak úgy tudták megoldani, hogy növelték a jövedelmező vállalkozások adóját. Ennek hatására azonban végső soron csökkent a kereslet is, mert a túlzott adóztatás lényegében aláásta, értelmetlenné tette a keresletet szolgáló termelést, a kínálatot.

Olyan piac, amelyen nincs értelme állandó megújulásnak, az új és új beruházásoknak, előbb-utóbb álfogyasztáshoz vezet.

A pangás felszámolására a kormány még nagyobb ösztönzésbe kezd, azaz még nagyobb költsékezésbe, amihez még több adóbevételre van szükség. A kevésbé produktív kormányköltsékezés csak látszólag növeli a globális vásárlóerőt — a valóságban, a gyakorlatban csökkenti azt —, hiszen a következő hullámban a kereslet eredeti hatásának fenntartásához még nagyobb kiadásokra lesz szükség. Gilder igen kifejező hasonlata szerint a gazdaság ugyanúgy jár, mint a kábítószer áldozata: egyre erősebb injekciókra van szüksége.

De semmiképpen sem egyszerű megállítani az állam ilyen káros túlbujánzását. Az állam ugyanis — éppen adóbevételeire támaszkodva — mindig magasabb hasznot nyújt a vele együttműködőknek, mint a magánvállalkozások haszna. Az állam expanziójának szinte nincs határa. Kevés példa van arra, hogy a kormány csökkentse kiadásait gazdasági stagnálás, vagy recesszió esetén. Az állam által kezdeményezett improduktív szövetségi programok haszna — amelyet az állam fizet a vele együttműködő vállalkozóknak —, álhaszon, mert közben nem termeltek valóságos értéket. Az állami értékpapírok haszna szintén álhaszon, mert az állam az értékpapírokért felvett hitelekkel tékozló programokat finanszíroz. Mivel az árszínvonal 1 %-os növekedése az állami bevételek 1,6 %-os növekedésével jár együtt, az infláció is az állam javára dolgozik: elvileg infláció esetén az állam haszna 60%-kal nő.

Hogyan lehet felszámolni ezt az ördögi kört? — ez a kínálatoldali közgazdászok nagy kérdése. Haraggal utasítják vissza a liberális — baloldali közgazdászok javaslatát (pl. Galbraithét, Heilbronerét), akik még magasabb jövedelemadót, még szigorúbb ellenőrzést javasolnak. Fantáziátlannak látják, ha csak annyit tud mondani egy közgazdász, hogy a gazdasági bajokra adóemelés és bér-ár-kontroll hoz megoldást. Hogyan korlátozhatná az adóemelés az inflációt, amikor a hetvenes években az adók 80 %-kal gyorsabban nőttek, mint az árak? Lehetne-e tovább szorítani az adóprést a leggazdagabb réteggel szemben, — amely bár a lakosságnak csak 1 %-át teszi ki — az adóbevételek 20 %-át biztosítja. A további adóemelés jövedelemcsök-

kentést okozná náluk, és kivonnák a termelésből tőkéjüket. A liberálisok által javasolt szigorú árelőírés pedig romboló hatással járna a termelékenységre, a beruházásokra, a technológiai megújulásra.

A termelékenységek csökkenésével viszont még tovább nőne az infláció. Nem a kapitalizmus van válságban — mondják —, hanem a liberális baloldali közgazdaságtan.

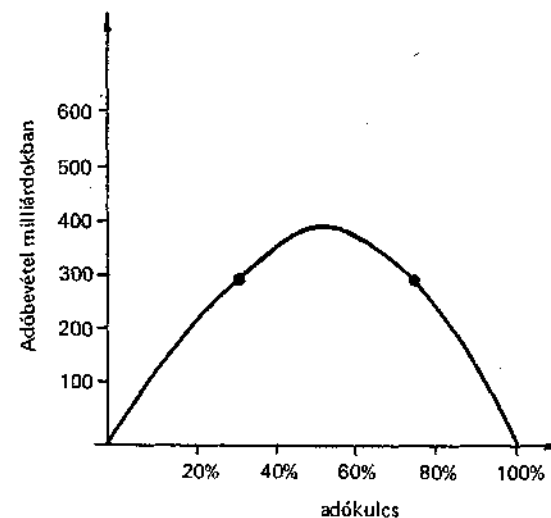
A magasabb adók és szigorúbb kontrollok helyett az új konzervatív iskola alacsonyabb adókat és kevesebb kontrollt javasol. Azt állítja, hogy a fejlett nyugati államok közül már így is az Egyesült Államok adói a legprogresszívebbek, hogy az adórendszer már ma is sokkal inkább bünteti a gazdaságot, mint bármely más, fejlett államban. A legtöbb amerikai az általa elért többletbevételből még az 50 %-ot sem tudja megtartani az adók miatt. A szigorú adóztatás a termelésre negatív hatást gyakorol, és a termelés visszaesése miatt összességében kisebb ütemben nő a kormány adóbevétele, mint engedékenyebb adórendszer mellett.

Ez a látszólag közhelyszerű igazság vezette el az egyébként ismeretlen Arthur Laffer kaliforniai közgazdászt ahhoz, hogy — az akkor az elnökségért még csak áhítózó Ronald Reagan támogatásával — megfogalmazza a hírhedt Laffer-görbét. A Laffer-görbe X tengelyén az adókulcsokat sorakoztatja fel, 0-tól 100%-ig, az Y tengelyen pedig a kormány adóbevételeinek alakulását. Azt bizonyítja, hogy az adókulcsok megemelésével egy ideig valóban nő a kormány bevétele, egy határon túl azonban a további emelés a bevételek csökkenéséhez vezet, mert a súlyos adóterhek miatt visszaesik a gazdaság életképessége, a vállalkozókedv, és csökken az össztermelés, a megadóztatható összjövedelem.

A görbe szerint minden adóbevételei mennyiséghez két különböző ponton, különböző adókulccsal juthat el a kormány. A 0 %-os adókulcs 0 bevételt hoz, de a 100 %-os adókulcs is 0 bevételt hoz, mert értelmetlen termelni. A rajzunk szerinti 30%-os adókulcs ugyanannyi bevétellel jár, mint a 80%-os. A különbség azonban óriási: a 80 %-os adókulcs mellett a ter-

melés hanyatló ágban van. A stagnálás elleni gyógyszer tehát: mérsékelt adóztatás, ami bizonyos idő után a kormány adóbevételeinek növekedéséhez vezet, mert a termelés felélénkül. Ilyen helyzetben, virágzó gazdaság mellett az alacsonyabb adókulcsok ellenére sincs szükség a költségvetési kiadások csökkentésére.

A Laffer-iskola nem felejt el hangsúlyozni, hogy a regresszív adórendszer a szegények érdekét is szolgálja. Túl magas jöve-



5. ábra

delemadó esetén ugyanis a leggazdagabb réteg részben visszavonul a jövedelmek és így adót teremtő termelésből, és az így kieső bevételt az állam az alsó- és középosztályok fokozott adóterheléséből próbálja fedezni. Ha viszont a gazdaságok óriási tőkéi bentmaradnak a termelési folyamatban — mert az alacsony adókulcs érdekeltté teszi őket az új beruházásokban, a termelésben —, akkor magasabb összjövedelmük után magasabb adót fizetnek abszolút értelemben, és így elhárul a nyomás a szegényebb rétegek feje felől. „Segítsd a gazdagokat — ezzel a szegényeket segíted!”

Hogyan harcolhat a Laffer-féle adócsökkentés az infláció

ellen? Az új tan egyik tétele, hogy az inflációt az adók okozzák. Mivel a magas adó visszaveti a gazdasági növekedést, a termelést, összességében csökkenti a kínálatot, anélkül azonban, hogy a monetáris politika pénzkibocsátását bármilyen oldalról is mérsékelné. Felborul a keresleti — kínálati egyensúly, inflációs nyomás támad.

Elméletileg persze nem zárható ki, hogy a gazdaság az adócsökkentés után nem jön azonnal mozgásba, azaz a megadóztatható jövedelmek nem emelkednek rögtön. Ezért az állam bevételei csökkennek, a költségvetés deficitje nő. A költségvetési deficit persze önmagában még nem feltétlenül inflációs hatású. A gyakorlat azonban azt mutatja, hogy ilyenkor az állam igyekszik pótlólagos pénzkibocsátással, hitelteremtéssel ellensúlyozni a bevételek apadását.

Ez viszont már inflációs hatás. A Laffer-görbe hívei válaszul megemlítik, hogy ha nem is nőttek az állam adóbevételei az adócsökkentés hatására, nőttek viszont a lakossági és vállalati megtakarítások, vagyis az államnak nem kell pénzkibocsátással fedeznie deficitjét, talál hitelt a megtakarított pénzből.

A magas adó nemcsak amiatt okoz inflációt, mert fékezi a gazdaságot, és így csökkenti a kínálatot, hanem azért is, mert a termelők adóterheiket áthárítják az árakra, mint költség-tényezőt.

Persze az új konzervatív elmélet híveit valójában nem nagyon zavarja a költségvetési deficit léte, de még az infláció sem. Szerintük a növekvő költségvetési deficit kisebb baj, mint az, amekkora terhet jelent a gazdaságra a magas adó. Kényszerből-e vagy meggyőződésből, de úgy vélik, hogy a kiegyensúlyozott költségvetés nem visz el a növekvő gazdasághoz. Mint Reagan elnök mondta: „Nem a költségvetés egyensúlyának megteremtésére lettem elnök — legkevésbé az adócsökkentés, és a védelmi program rovására”. Tegyük hozzá: Reagan elnök mindezt akkor mondta, amikor véglegesen tudomásul kellett vennie, hogy csődöt mondott terve, a költségvetés egyensúlyának megteremtésére.

A kínálatoldali közgazdászok az infláció elleni harcban ke-

vésbé szigorúak, mint a monetaristák. Lehetséges-e és kívánatos-e az abszolút monetáris fegyelem? — teszik fel a kérdést.

Az infláció nem feltétlenül a gazdasági züllés jele, sőt lehet adott esetben pozitív jelenség is. Ha például a gazdaság általános strukturális alkalmazkodásának, az újra való átállásnak a velejárója, akkor el kell tudni viselni. Csak az infláció végletes méretei tekinthetők ellenségnek — de semmiképpen sem az első számú közellenségnek.

Az infláció elleni harcban kifejezetten ellenzik a monetaristák szűkkeblű pénzkibocsátási felfogását. Meggyőződésük szerint a restriktív pénzpolitika elsősorban a magánvállalkozásokat sújtja. Az inflációt nem a vállalkozók okozzák, hanem a kormány felelőtlenül költekező politikája, ill. az ezt finanszírozó inflációs pénzteremtés, vagy adóemelés. Az infláció ellen kiszabott restriktív pénzpolitikai lépések hatását azonban a kormány könnyedén kikerüli. Ugyanakkor azonban tönkreteszi a magánvállalkozást, mert a szigorú pénzpolitika, a magas kamatok miatt erőteljesebben megnehezíti a hitelfelvételt.

Ha a kormány el is fogadná ezt az érvelést — hogy tudniillik az infláció forrása a költségvetési deficit és annak finanszírozása — és ennek megfelelően megpróbálná megszüntetni a deficitet az adókulcsok felemelésével, akkor ismét csak csökkenne a beruházások száma, a termelés mennyisége, azaz ismét erősödne az infláció.

Nincs tehát más út, mint a termelékenység növelése, a vállalkozások buzdítása, amihez elegendő nagyságú adócsökkentés és ezzel párhuzamosan megfelelő ütemű pénzkibocsátás szükséges. Mielőtt röviden áttekintenénk az elmélet működését az amerikai gyakorlatban, szükséges néhány megjegyzést megfogalmaznunk.

Nem kezelhetjük lenéző mosollyal a kínálatoldali közgazdászoknak azt a törekvését, hogy a termelésben megtermelt jövedelem minél nagyobb részét a vállalkozóknál kell hagyni ahhoz, hogy a termelés hatékonysága növekedjék. Jogosnak kell elismernünk azt a fenntartásukat is, amellyel a matematikai formulákban, modellekben, komputer-technikákban kiutat kereső közgazdasági iskolákat kezelik.

Aggályaink egy része közgazdasági, illetve gazdaságpolitikai jellegű. Ahogyan a Friedman-féle monetarista iskola szinte kizárólag a pénzkibocsátás változatlan ütemétől várja az üdvözítő hatást, a kínálatoldali közgazdaságtan szinte kizárólag csupán az adócsökkentésre fordít figyelmet. Ahogyan a keynesianus és monetarista iskolák akarva, vagy akaratlanul az állam gazdaságpolitikai eszköztárát kívánták növelni — és ezzel az állam fokozott gazdasági súlyától várták az aggasztó, ciklikus mozgások mérséklését vagy kiküszöbölését —, ugyanúgy az új tan hívei egyértelműen és kizárólag a magánvállalkozó tőkés érdekeinek apostolai. Egész filozófiájuk a vállalkozás nagyobb — mondhatnánk agresszívebb — szabadságára összpontosít. Bár tagadják bármiféle kapcsolatukat a szabadversenyessé, a klaszszikus kapitalizmust alátámasztó iskolákkal és gazdaságpolitikai gyakorlattal, valójában nem tesznek mást, mint megfogalmaz-zák a szabadverseny legújabbkori kiadását.

Apológiájuk sok tekintetben nyilvánvaló. Az infláció bizonyos fokú jogosultságának elismerése — annak megfogalmazása, hogy az elmúlt ezer év történelmében az emberiség mindig kénytelen volt tartós inflációs szakaszokat megélni, mégpedig akkor, ha a társadalmak forradalmi változáson mentek keresztül, és az új korszak megalapozása új struktúrákat, új technológiákat, új hierarchiákat, új termékeket szült, és természetesen magasabb költséggel —, ugyan elvileg nem támadható; mégis jogos a feltételezés, hogy a mai konkrét valóság konkrét elemzése vitte őket arra a felismerésre, hogy sem a mostani, sem a jövő kormányzat nem lesz képes alacsony szintre szorítani az inflációt. E kudarc beismerése helyett kényelmesebbnek tűnik úgy tekinteni az inflációra, mint az emberiség történelméből deriválható, szükségszerű jelenségre. Csakhogy ki állíthatja, hogy az Egyesült Államok ma olyan forradalmi szakaszon, társadalmi-gazdasági-politikai-ideológiai megújuláson megy keresztül, mint amilyen az angol és francia polgári forradalom, vagy a klasszikus kapitalizmus megerősödése volt? Rajtuk kívül bizonyára kevesen bizonygatnak ilyesmit.

Hasonlókat mondhatunk arról a megértő elnézésről is, amely-

lyel a költségvetési deficit irányában viseltetnek. Mindenesetre nem túlzás azt állítani, hogy az új tan hívei éppen arról mondanak le, amit könyvünk előző fejezetében kénytelenek voltunk fontosnak tartani: a gazdaságpolitika minél szélesebb körű, kifinomult összhangjáról, amelynek megteremtésére — természetesen a vállalkozói szabadság mozgékonyosságának megtartásával — csak az állami szintű gazdaságpolitika képes.

Közgazdasági és gazdaságpolitikai bírálatunk mégsem lehet igazán éles. Mint a korábbi fejezetekben is szóltunk róla, és mint az Utóiratban még visszatérünk rá, a világ legkülönbözőbb országai ma aligha büszkélkedhetnek azzal, hogy konzekvens, hosszú távra is töretlen gazdaságpolitikát képesek folytatni. A közgazdaságtan nehéz napokat él át, és féltő, hogy a napokból évek lesznek. Mindenesetre a kínálatoldali közgazdaságtan megkímélhetné magát attól, hogy forradalminak tekintse saját nézetrendszerét — e dimenziótévesztés ugyanis csaldásokhoz vezethet. Ha másképpen nem, akkor politikai, társadalmi, szociális oldalról.

3. AZ „ÚJ TAN” A GYAKORLATBAN. KIHÍVÓ TÁRSADALMI HATÁSOK

Sokan állítják a világban, hogy olyan gazdaságpolitikai ellenpárra, mint amilyenbe a Reagan-kormány kezdett 1980 elején, kevés példa volt a modern tőkés gyakorlatban. Reagan egyik oldalon elhatározta, hogy szigorú, monetáris politikával, azaz a Friedman által javasolt pénzkibocsátási restrikcióval csökkenti az inflációt. Másik oldalon viszont indirekt költségvetési expanzióval, azaz adócsökkentéssel, valamint a fegyverkezési-katonai kiadások növelésével próbálkozik. Az előbbi lépése a gazdasági növekedés lerombolásához kell hogy vezessen, legalábbis átmeneti időre. Az utóbbi elképzelés a gazdasági növekedés gyorsítását célozza. Lehetséges volna két ennyire eltérő célt párosítani?

A szigorú pénzpolitika mindig megtorpanásokra készíti a

gazdasági növekedést, bármi is a hatása az inflációra. Viszont a gazdasági növekedés megteremtése a kínálatoldali felfogás első számú célkitűzése. Elvileg persze áthidalható az ellentmondás. A pénz forgási sebessége ugyanis lehetne olyan, hogy összeférhetővé tegye a szigorú pénzkibocsátást és a gazdasági növekedés fokozását. Ez azonban akkora forgási sebességet igényelne, amekkora soha nem volt az Egyesült Államokban, és nem is lesz. Az elkerülhetetlen hatás: tartósan magas kamatszint, hiszen a pénzellátás csökkentése és a tervezett növekedést finanszírozó pénzforrások iránti fokozott igény szükségszerűen magas kamatokhoz vezet.

A tartósan magas kamat azonban előbb-utóbb a hitelek visszaeséséhez vezet, ami az egyik oldalon a termelés csökkenésével jár, a másik oldalon esetleg bankok csődjével. Előfordulhat, hogy az első számú közellenség nem az infláció lesz, hanem a magas kamatok. Ha viszont a Reagan-kormányzat tartósan le akarja szorítani a kamatokat, meg kell változtatnia stratégiáját. Le kell mondania expanzív költségvetési politikájáról, azaz fel kell adnia az adócsökkentés egy részét, és ezzel párhuzamosan lazább pénzpolitikát kell folytatnia.

Ugyanilyen irányú lépéseket igényel az is, hogy a kormánynak egyre súlyosbodó költségvetési hiánnyal kell szembenéznie. Ahelyett, hogy ígéretéhez híven 1984-re megteremtené a költségvetés egyensúlyát, azzal kell számolnia, hogy a hiány igen súlyos lesz, és a Reagan-kormányzat 4 éve alatt összességében magasabbra rüg, mint bármikor korábban. Ha azonban a kormányzat a deficit felszámolását tekintené elsődleges céljának, akkor az ilyenkor elkerülhetetlen adónövelés és a költségvetési kiadások további csökkentése életveszélyes méretűvé fokozhatná a gazdasági recesszió veszélyét.

Az ilyen bizonytalan gazdaságpolitikai helyzet természetesen félszeg magatartást vált ki a gazdálkodókban. Eluralkodik a beruházási bizonytalanság és bármilyen belső, vagy külső drámai hatás, pl. egy eurodollar üzlettel foglalkozó európai bank csődje tartósan negatív következményeket váltana ki a gazdaságban, pénzrendszerében.

Nagyon nehéz megállapítani, mi a legnagyobb kihívás az adminisztrációval szemben: a recesszió és a munkanélküliség felszámolása, ezzel párhuzamosan a kamatok csökkentése? Vagy végül is a szigorú monetáris pénzpolitika lazítása? Vagy a költségvetés fölötti kontroll visszanyerése? Mindenesetre ma már a költségvetési deficitel szemben hagyományosan elnéző liberális közgazdászok is óvnak a deficit túlzott méretétől, illetőleg annak hatásától.

Ha az amerikai gazdaságot Reagannek nem sikerül hihetően hosszú távra megbízható vágányokra vezényelnie, akkor a bizonytalanság újra és újra megerősíti az inflációs várakozásokat, a kamatok ismét magasba szöknek, azaz a gazdasági fellendülés nem lesz erőteljes és tartós. A több mint egy évtizede egyre magasabb inflációval és *stop-go* politikával együtt élő amerikai beruházók erőteljesen kételkednek a Reagan-politika tartós sikerében. Kétkedésük azonban lehetetlenné teheti a program végrehajtását, hiszen Reagan nem annyira az amerikai gazdaság valamiféle strukturális megerősödésére alapozta politikáját, hanem éppen a bizalomra.

A mérsékelt bizalom miatt viszont a kamat tartósan magas szinten marad a pénzpiacokon. Emiatt a beruházók megintcsak óvatosak. Ez is ördögi kör.

Könnyen meglehet, hogy ironikus helyzet áll elő, és a Reaganomics legfőbb ellenfele nem a deficitnövekedést mindig is ellenző kongresszus lesz, még csak nem is a kínálatoldali gazdaságpolitika egyik vagy másik gyengéje, hanem éppen hogy Reagan legfőbb reménye, a támogatásokkal kecsegtetett business — ha elveszíti bizalmát. A Wall Street nem egyszerűen egy szűk kis utca New York két nagy sugárútja között, hanem óriási hatalom: az USA pénzpiacain 5 000 milliárd dollár mozog.

Az üzleti és vállalkozói világ, valamint a bankárok aligha tarthatták szellemesnek azt, amit Reagan költségvetési igazgatója, David Stockman mondott 1981-ben: „Ha valaki túl kövér, az is megoldás, ha arra kényszeríted, hogy egyen kevesebbet, de biztosabb módszer, ha elveszed tőle az ételadagot. Ez mindig hatásos.”

Akárhogy is alakul a gazdaságpolitika, a kormányzás második felében, 1983—84-ben, igen szűk a gazdaság mozgáslehetősége: a gazdasági növekedés az ösztönző adórendszer miatt nem eshet vissza annyira, hogy az infláció valóban minimálisra csökkenjen, és hogy közben a gazdaság lényegbe vágó, strukturális változásokat szenvedjen ki magából; ugyanakkor nem is nőhet túl gyorsan a valószínűleg általában magas kamatszint miatt, aminek fennmaradását sajnálatos módon biztosítja az, hogy a kormány a költségvetési deficit miatt óriási összegű hiteleket vesz fel a pénzpiacokon, még akkor is, ha egyébként a pénzpolitika restriktív, a pénzkínálat csekély.

Az amerikai gazdaságról és hatalomról szóló megnyilatkozásokban Reagan mentes a Carternél tapasztalt bünbánó *mea culpa*-tól. Megfigyelők úgy vélik, hogy Reagan felfogása szerint „az emberek nem azért éhesek Bombay-ben, mert jóllakottak Bostonban.”

Az alsó- és középosztályokat érintő szociálpolitikában Reagan egyenlőre adós maradt azzal, hogy meggyőzze az amerikaiakat, hogy van szelíd arcú konzervativizmus is. Mindenesetre az elnöknek átmenetileg sikerült meggyőznie a közvélemény nagy részét arról, hogy tudja, mit akar — még ha nem is tudja a jövőt. A leghevesebb bírálatok közepette is kitart a költségvetés kiadásai csökkentésének és az infláció mérséklésének programja mellett akkor is, ha ez 1929—33 óta nem látott magasságba, 10%-ra hajtotta fel a munkanélküliséget 1982-ben. Néhány évvel korábban az amerikai politikusok még szükségesnek látták azt hangoztatni, hogy „harcolnak a munkanélküliség ellen”. A Reagan-kormányzat nem teszi ezt.

A kormány gazdaságpolitikája, egyes döntései egyáltalán nem egységesek, és Reagan nem tudott választani a rendkívül határozott monetaristák és a kínálatoldali tanácsadók között, akik a kormányt és annak gazdaságpolitikáját gyakran tekintik kísérleti laboratóriumnak. Hogy a tanácsadók „iskolázottsága” még színesebb képet mutasson, jelen vannak azok is, akik számára nem a szigorú pénzpolitika, nem is az adócsökkentés, hanem a költségvetési egyensúly megteremtése a cél. Mind-

ehhez hozzátehetjük, hogy Reagan gazdasági programja azon az irreális feltételezésen alapul, hogy az amerikai magatartás, az amerikai gazdaság szerkezete és a vállalkozók stílusa képes gyorsan változni.

Mindezek után elgondolkodtató a Demokrata Párt Nagy öregjének, Tip O'Neill-nek Reagenről szóló, saját tapasztalaton nyugvó megállapítása: „Kevesebbet tud a költségvetésről, mint bármely elnök életében.”